

Zgodovinsko - mestopisni obrazci.

(Spisuje P. F. H.)

VI. Lož.

Proti zapadneji strani od čudnega Cirkniškega jezera se razprostira prijazno mestice Lož. Po teh krajih so bile že za časa Kristovega rojstva rimske naselbine. Na hólmei, ki se vzdiguje na zapadni strani od mesta, poleg Staregatrge, stalo je Japodsko mesto Terpe z imenom. Ko se je namreč rimski cesar Avgust bojeval z Japodi, ki so bivali to stran snežnikov, prišel je najpred do mesta Terpe. Prebivalci so zapustili iz strahu pred Rimljani mesto ter se poskrili po gozdih. Avgust ni razrušil mesta, češ, da se prebivalci zopet vrnejo in mu podvržejo. — Od tega mesta je držala rimska cesta do glavnega mesta Japodov, ki se je Metul zvalo, in je bajè stalo na kraji, kjer je denes vas Metule. Metul je bil najznamenitejše mesto Japodov, ki se je dolgo branilo Rimljanom. A cesar Avgust je to staro mesto premagal ter popolnem razrušil. To mnenje starinoslovcev potrjujejo razni rimski napisi in slédi starega zidovja, kakor tudi razne lončene posode iz óne dóbe in rimski novci (denarji), ki so se našli v tej okolici.

V srednjem veku so bili posestniki Loža gospodje iz imenitne rodovine „Ložkih gospodov.“ Leta 1282. je tu gospodoval Rusko, ki je omenjenega leta napadel z Hermanom in Volfrardom Loškim neka posestva bistriškega samostana in si jih skušal prisvojiti. „Slednjega iz te rodovine so ubili kmetje blizu Soteske na Dolenjskem. V spomin tega zločinstva so nanесли mnogo kamenja na óni kraj, ki se še denes vidi“ — piše Valvazor.

Pozneje se nahaja Lož v posestvu Oglejskih patrijarhov, ki so tu zapovedovali ne le v cerkvenih, nego tudi v svetnih rečéh. — Ko se je bojeval goriški grof Henrik III. v letih 1309—1312. z Oglejskim patrijarhom Otobonom, prisvojil si je med družimi posestvi tudi Lož, katerega ni hotel toliko časa patrijarhu zopet izročiti, dokler ga ta ni prisilil v novem boji k temu. Patrijarh Bertrand je pa 1335. leta Lož dal v fevd Ortenburškemu grofu Henriku. A Ortenburgi so si ta fevd prisvojili kot lastno imetje. Zategadel se je pritožil 1359. leta patrijarh Ljudevit pri cesarji Karolu IV. in zahteval, naj se Oglejskej prestolici med družimi posestvi vrne tudi Lož, ker so Ortenburški grofje pozabili na svoje fevdne dolžnosti do patrijarhov. Kljub tej pritožbi so Ortenburgi obdržali Ložka posestva dotlej, da je izmrla rodovina. Posamezni člani so češče tu bivali; tako Herman III., ki je tudi tu umrl 1351. leta. — Ortenburški grof Friderik je volil o poroki svoja posestva Celjskim grofom, če umrje brez otrok. Tako je prišel Lož 1420. leta v roke Celjskim grofom. V prepiru s Celjskimi grofi 1436. leta je oblegal avstrijski nadvojvoda in poznejši rimsko-nemški cesar Friderik IV. (od 1439—1493. l.) Lož. Nabral si je vojakov po Kranjskej in Istriji. Sreča mu ni bila mila. Posadka Celjskih grofov odprè iz zvižae njegovim vojakom vrata; oblegalci jo uderó noter. A vrata se zopet zapró, in posadka pomori vse, ki so bili prišli noter. Potem plane na oblegalce, zapodi jih v beg in pobere orožje. Drugi dan pride nadvojvodov stotnik Kristof Fladničar z močnejšim oddelkom vojakov pred Lož, misleč vzeti ga z naskokom. Ali neki čevljar ga pri na-

padu zabóde z nožem in umori. Kadar vojaki vidijo, da je poveljnik umorjen, zbeže in se razkropé na vse strani. Posadka hití za njimi in jih mnogo pomori. — Lož je ostal Celjskim grofom dotlej, da ni slednji iz te mogočane rodovine, ki je Kranjskej vzročila toliko zlá, izdihnil svoje duše pod mečem Ogrov. Leta 1460. je prišel Lož avstrijskim vojvodam v last. Ti se ga zastavljali raznim imenitnim rodovinom.

Za tega časa je bil Lož še trg, ki je pa imel svojega sodnika. L. 1447. se nahaja v Loži sodnik Janez Hochenkircher. Kupil je ónega leta od tržana Janeza Goldschmida in njegove žene Katarine posestvo na Vrhniki. Za pričo se čita Baltazar Lamberg, grajski grof v Loži.

Pri turških napadih v letih 1471, 1472 in 1476 sta Lož in okolica silno veliko trpela; hiše so bile požgane, a prebivalci ali pomorjeni ali pa v sužnost odpeljani. Mi si še niti misliti ne moremo, kaj so nekdanji naši pradedi trpeli pred divjim Turkom. Oglejmo si nekoliko napade v ónih letih. Leta 1471. so pridrlí Turki trikrat na Kranjsko. Prvič prilomastijo nenadoma preko Hrvatskega v našo domovino, divjajo tri mesece, požigajoč in moreč po deželi, ter odpeljejo nad 20.000 kristijanov v sužnost. Kadar Turčin pospravi svoj plén, vrne se po istem potu kakih 10.000 roparjev zopet na Kranjsko. Turki plénijo in požigajo po deželi ter odženó družih 20.000 Slovencev v turški jarm. To krutemu roparju še ni bilo dosti. Bosniški poveljnik pride tretjič preko Vinice na Kolpi s 15.000 konjiki. Roparji se razlijó, hudourniku jednako, po Kranjskej in sosednej Savinskej dolini, plénijo, moré in požigajo, da je gróza. Neizmerna kvara, ki so jo tega leta vzročili Turki Kranjskej deželi, vidi se po nekoliko iz Celjskih stotnikov poročila, katero so poslali cesarju in državnemu zboru v Ratizbono. Omenjeno poročilo pravi, da je bilo na Krausjem 40 cerkvâ, 5 trgov in nad 200 vasi razrušenih in *oropanih*. — Naslednje leto je bilo nadaljevanje krutosti in nesreče. Že meseca marca so prilomastili Turki v deželo, razsajali po Notranjskem in vpepelili cerkev matere božje v Cirknici, kakor svedoči še denes latinski napis na vnanjem zidu cerkve. Od tod jo mahnejo proti Ljubljani in se vtaborijo na treh krajih, za sv. Krištofom v takó zvanej „jami,“ v Šiški in na Poljanah. Požigali in plénili so po okolici ter zapalili cerkev sv. Petra — Največ sta trpela Lož in okolica 1476. leta. Na praznik sv. Marjete je prišlo kakih 5000 turških kónjikov iz Hrvatskega na Krko proti Brežicam. Ker niso mogli preko narasle Save, krenejo preko Novomesta na ubožni Kras. Tu zapálijo Lož, a prebivalce ali pomoré ali pa v sužnost odpeljó. Kadar divja druhal malo ne vso Dolenjsko in Notranjsko opustoši, odrine preko Kočevja iz dežele. V jeseni istega leta so zopet pridrlí preko Kočevja, Ribnice, Blok in Cirknice, plénili so okolo Loža, po Krasu in Istriji. — Grózna je bila nesreča, katero je napravil Turek tega leta Kranjskej deželi, a še posebno Ložu in okolici. Ni je bilo skoraj družine, katera bi ne bila žalovala po sorodniku, ki je bil ali ubit ali pa v sužnost odpeljan; ni je bilo družine, katera bi ne bila žalostnim srcem gledala na razvaline svojega imetja.

To strašno nesrečo omenja cesar Friderik IV. sam v ustanovnem pismu Ložkega mesta, ki ga je dal v soboto pred tretjo postno nedeljo 1477. leta, ovako: „Ker so neverni Turki že več let sém napadali z vojsko, in še vedno napadajo in plénijo po naših vojvodinah: Štajerskej, Koroškej in Kranjskej,

in so naš trg Lož na Kranjskem do čistega pokončali in požgali, zategadel smo sklenili, da se ta naš trg Lož utrdi in za naše meščane in ljudi trdnjava sezida. Jako smo si vzeli k srci teh naših podložnih meščanov in ljudi grozno nesrečo in kvaro, katero so jim naredili Turki, — in katere se jim je še vedno bati, če se ta kraj ne utrdi in sezida trdnjava.“ Tudi je cesar na gorečo prošnjo prebivalcev, in pa, da bi utrjenje Loža bolje pospeševal, povzdignil trg v mesto ter mu podelil pravice, kakeršne imajo druga njegova mesta na Kranjskem, vzlasti Novomesto. Mej drugim jim je dovolil, da si smejo voliti svojega sodnika in mestno svetovalstvo, kakor tudi, da imajo pravico krvave sodbe v mestnej okolici; pobirati mitnino in dac od kupcev; pravico ribjega lova v Cirkniškem jezeru in sosednih vodah, semenj v dan sv. Mihaela, ki je bil prestavljen sèm iz Oblok, ker so tudi ta kraj Turki požgali; svobodno imetje in bivanje v novo ustanovljenemu mestu vsem, ki se v njem naselè. Tudi je dal mestu lasten grb in pečat. Na mestnem grbu je videti na zelenem polji podobo krščanskega viteza sv. Jurija na konji v zlatej obleki, ki se bojuje z zmajem; njemu na strani kleči v zlatej obleki devica s sklenenima rokama. Z jednacim pečatom so pečatili tudi uradne liste. Istega leta je oprostil cesar na sedem let vsacega davka óne, ki se naselè v mestu. Tudi poznejši vladarji so potrdili mestu njegove pravice, takó cesar Maksimilijan I. 1493. l. v dan sv. Lucije; Ferdinand I. v dan 13. marca 1526. l. kot avstrijski nadvojvoda, a kot rimsko-nemški cesar v dan 5. oktobra 1548. leta; nadvojvoda Ernest, s priinkom „Železni“ z Dunaja v dan 3. avgusta 1593. leta; cesar Leopold I. 1660. l. in slednji cesar Franc I. v dan 24. decembra 1832. l. s pristavkom: „kolikor so še v novejšem času veljavne.“

Od kar je Friderik IV. Lož povzdignil v mesto, napredovalo in cvetelo je bolj in bolj. Bilo je obzidano z močnim obzidjem in kupčija je bila v mestu *jako živahna*. A pri vsem tem je ostalo mesto *majheno in neznatno*, da-si ima jedno predmestje. V novejši dóbi so razrušili mestno obzidje. Od kar je dobil Lož okrajno sodišče, stori se mnogo za olepšanje mesta.

Razvaline starega gradú nad Ložem so denes malo ne take, kakeršne so bile za časa Valvazorja, in videti je, da se v teku časa ni mnogo razsulo.

Kake četrť ure od Loža je Staritrġ, kjer je tudi farna cerkev. Ta fara je silno stara. Že 1230. leta se nahaja tu župnik Rudolf, in 1298. l. Friderik. K tej fari so poprej pripadale tudi Bloke. Farna cerkev je posvečena sv. Juriju. Bila je sezidana v gotiškem slogu sredi 16. stoletja z dvema vrstama stebrov, ravnim stropom po sredi in obokanim korom. Pozneje se je cerkev popravila, pa tudi izgubila prvotni slog. Novoprezidano cerkev je blagoslovil goriški nadškof grof Mihael Athems v dan 23. junija 1761. l. Zvonik stoji od cerkve ločen na desno — pri vhodu. Fara je bila nekđaj zeló razširjena; še denes ima 22 podružnic in 3 kapele. Izmed teh je cerkev sv. Petra v mestu na malej visočini. Izmed vseh najstarejša je bajè cerkev presvete Trojice na kuježnjej njivi.

Sedanġe mesto ima 800 prebivalcev, ki se živè z obrtom in poljedelġstvom. Posebno živahna je kupčija z úsnijem in živino.